

Педагогіка, Проблеми підготовки фахівців

Кандидат філологічних наук, доцент Шестакова Світлана Олександрівна

Сумський національний аграрний університет

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ НАУКОВОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сьогоденні потреби суспільства визначають якісно новий зміст і мету освіти, досконале володіння українською мовою як важливим компонентом професійної підготовки фахівців різного профілю. Значна кількість молоді вступає до ВНЗ технічного або природничого профілю, обравши професію інженера, технолога, будівельника, економіста, юриста, і надає перевагу вивченню нефілологічних дисциплін, забуваючи про те, що професійна діяльність спеціаліста будь-якої галузі народного господарства, виробництва, освіти, культури ґрунтується перш за все на наукових знаннях, а тому засвоєння норм та особливостей наукового стилю є важливим кроком до майбутнього професійного зростання.

До того ж невід'ємною частиною одержання вищої освіти залишається створення письмових первинних наукових текстів: курсових, бакалаврських, магістерських робіт, а також вторинних текстів різних жанрів: конспектів, рефератів, анотацій тощо.

Незважаючи на те, що, за нашими спостереженнями, студентів юридичного факультету завжди вирізняло уважне ставлення до мови, слова, його вживання в наукових та ділових текстах, сучасний рівень культури студентської наукової мови засвідчує більше проблем, ніж позитивних моментів, що, безумовно, актуалізує необхідність посилення ролі національної мови як найважливішого чинника прогресу науки та освіти, підвищення ціннісно-мотиваційного статусу української наукової мови, удосконалення змісту і методів неперервної мовної наукової освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів культури наукового мовлення як важливої складової професійної підготовки

фахівців у системі вищої освіти присвячено праці Л.Васенко, І.П.Дроздової, В.Дубічинського, К.Я.Климової, І.М.Кочан, Т.М.Можарової, Г.В.Навчук, Л.Паламар, Н.В.Ротової, О.М.Семенов, С.В.Шевчук, Я.В.Януш, І.Д.Ярошук, та багатьох інших.

Формулювання цілей статті. Мета статті – проаналізувати мовленнєві помилки у студентських наукових текстах та визначити шляхи удосконалення культури наукового мовлення студентів юридичного факультету.

Виклад основного матеріалу. Безперечно, оволодіння мовою професії передбачає опанування студентами знань про мову наукової літератури, формування умінь укладати власні наукові тексти, починаючи від конспекту і завершуючи магістерською роботою.

Ми цілком згодні з думкою Н.В.Ротової, яка стверджує, що перші заняття необхідно присвятити формуванню навичок укладати конспект, оскільки саме з конспекту через розуміння структури наукового тексту й особливостей його будови студенти усвідомлюють необхідність уміти правильно скорочувати слова, складати різні типи планів і виконувати певну компресію тексту [1].

Під *конспектуванням* у науковій літературі розуміється процес мисленнєвого перероблення і писемної фіксації тексту, який читається або аудіюється; процес, результатом якого є запис, який дозволяє її автору (студенту, який конспектує) негайно або через деякий строк із необхідною повнотою відтворити отриману інформацію. Як специфіку навчання конспектуванню можна виділити такі моменти: 1) уміння зафіксувати в конспекті раніше невідому інформацію; 2) уміння виділити основну думку, тобто головну інформацію; 3) уміння виділити лексику і словосполучення, які вживає лектор; 4) уміння вести запис із достатньою швидкістю; 5) уміння робити скорочення тощо [2,30].

Виконуючи тренувальні вправи на практичних заняттях, студенти укладають різні види конспектів, усвідомлюють, що не можна довільно, безсистемно скорочувати слова, тому що недописані слова (неправильно скорочені) і фрази через деякий час забуваються, їхнє значення може

спотворитися. Студенти вчаться застосувати різні способи скорочення: усічення, видалення голосних (стягування), утворення аббревіатур, закріплюють знання загальних правил скорочення слів в українській мові, відпрацьовують необхідне кожному вміння створювати власну, зрозумілу в будь-який час систему скорочень.

Без сумніву, однією з найпоширеніших форм наукової роботи є реферат. Під рефератом у наукових дослідженнях розуміють, по-перше, частину праці науково-дослідницького характеру, яка обов'язково є в курсових і дипломних роботах і містить критичний огляд наукової літератури, виклад змісту концепцій та їх аналіз тощо, а по-друге, окрему роботу – вторинний документ – результат аналітично-синтетичного опрацювання інформації, подану у вигляді короткого викладу змісту первинного тексту, включаючи основні фактичні дані й висновки.

Завдання, які студенти виконують на заняттях, спрямовані на засвоєння маркерів, які використовуються для визначення змістових аспектів наукової проблеми: актуальність теми (важливого значення набуває питання..., у зв'язку з...особливого значення набуває питання), варіанти вирішення (відомо що..., широкого застосування набули..., проблемі присвячено значну кількість публікацій), матеріали та результати досліджень (у цілому ми погоджуємося з..., на наш погляд, цю розробку треба тлумачити як...) тощо.

Особливу увагу студентів вважаємо за необхідне звернути на мовне оформлення будь-якої наукової роботи. На більшості кафедр юридичного факультету Сумського НАУ укладено методичні рекомендації щодо написання рефератів, які містять вимоги до структури, оформлення, але в них відсутні вимоги щодо мовного оформлення наукових текстів, що спричиняє неуважне ставлення студентів до мовного боку наукової роботи. Вважаємо за необхідне рекомендувати укладачам методичних рекомендацій щодо написання рефератів, курсових і дипломних робіт доповнити їх і мовними вимогами.

Нерідко студентам доводиться укладати тези – стисло сформульовані головні положення тексту, висновки автора та їх обґрунтування. На практичних

заняттях студенти набувають навичок укладання тез: уважно читають текст у цілому чи закінчений фрагмент, продумують зміст, визначають у ньому найважливіші думки, які відтворюють у тезах. Викладач ознайомлює студентів з основними вимогами до укладання тез, наголошуючи на тому, що в тези здебільшого не включають фактичний матеріал, цифрові показники, таблиці, головну увагу зосереджують на висновках автора, тому тези виглядають як дещо уривчастий, фрагментарний виклад. Оригінальні тези за обраною темою студенти укладають самостійно.

Опрацьовуючи наукові тексти, акцентуємо увагу студентів на спеціальній лексиці, яка «містить номінативні одиниці принаймні трьох класів: терміни, професіоналізми й номенклатурні позначення» [3]. Чітке розмежування термінів, професіоналізмів і номенклатурних позначень, опрацювання характерних ознак цих груп спеціальної лексики допоможе студентам уникати помилок під час їх вживання в наукових текстах .

Без сумніву, слушною з цього приводу є думка Г.Онуфрієнко: «Знання студентами поняттєвого змісту терміноодиниць, які є когнітивними знаками, що виступають вербальними репрезентантами наукових концептів, забезпечує точне, правильне й адекватне розуміння як окремої думки, тези, так і змісту всього джерела фахової інформації – університетських лекцій, підручників, навчальних посібників тощо» [4].

На практичних заняттях студенти з'ясовують питання про сутність терміноодиниці, про вимоги до вибору номена з-поміж варіантів, пріоритети в доборі терміна в діяхронічному аспекті. Пропонована студентам система вправ спрямована на засвоєння змісту фахових термінів, правильного наукового їх тлумачення і дослідження способу їх творення. При чому терміни подаються як ізольовано, так і в певному фаховому контексті. Проте аналіз студентських наукових робіт засвідчує, що значна кількість помилок трапляється саме під час перекладу термінів у фахових текстах, тому особливу увагу слід звернути на засвоєння рекомендацій, які стосуються термінологічних аспектів перекладу.

Проте, наукова мова – це не тільки спеціальна термінологія, це і загальнонаукова та загальновживана лексика. Незнання елементарних лексичних норм сучасної української літературної мови спричиняє помилки в наукових текстах: *можливо вести річ* – правильно *можна говорити про, термін витікає* – правильно *термін спливає, співставлення початкових та діючих редакцій* – правильно *зіставлення початкової та чинної редакцій*.

Одним з аспектів культури наукової мови є, як відомо, нормативний, який «передбачає знання літературних норм і вміння застосовувати їх у науковому мовленні»[5]. Саме тому низка спеціально дібраних вправ для виконання на практичних заняттях спрямована на опанування студентами лексичних норм сучасної української літературної мови та подолання численних помилок.

Частотними в наукових роботах є порушення граматичних норм сучасної української літературної мови: *причини припинення трудових договорів самі різноманітні* – правильно *причини припинення трудових договорів найрізноманітніші, прогул є самим серйозним порушенням дисципліни* – правильно *прогул – найбільш серйозний випадок порушення дисципліни*.

Виходячи з того, що стиль писемної наукової мови — це безособовий монолог, наголошуємо на тому, що виклад зазвичай ведеться від третьої особи, бо увага зосереджена на змісті та логічній послідовності повідомлення, а не на суб'єкті.

Акцентуємо увагу на тому, що нині стало неписаним правилом у наукових текстах замість «я» використовувати «ми». Ще наприкінці XIX - початку XX ст., за свідченням І.М. Кочан, авторське *я* замінилося займенником *ми* або іменником *автор*, що сьогодні у стилістиці розглядається як особливий прийом, названий *множинною скромністю* або *авторським ми*, вживаним для того, щоб поєднати себе з тими, до кого звернена мова [6].

Значна кількість помилок зумовлена незнанням того факту, що замість активних дієприкметників в українській мові вживаються прикметники, іменники, пасивні дієприкметники, дієприслівники, підрядні речення тощо: *узагальнююче поняття* – правильно *узагальнювальне поняття*,

правостворюючі, правозмінюючі, правоприпинюючі юридичні факти – правильно правостворювальні, правозмінювальні, правоприпинювальні юридичні факти, нині діючий Кодекс – правильно чинний Кодекс, визиваюча поведінка – правильно зухвала поведінка, виступаючий передумовою – правильно який є передумовою

На практичних заняттях у студентів формується уміння уникати непотрібних повторів, надмірної деталізації та словесного мотлоху (наприклад, *на працівників, які працюють на підприємстві – правильно на працівників підприємства*). Кожне слово і вираз служать меті, яку можна сформулювати таким чином: якомога не тільки точніше, але й стисліше донести сутність справи. Тому слова і словосполучення, які не несуть жодного смислового навантаження, повинні бути повністю вилучені з наукового тексту [7, С.41].

Поширеними є помилки у стійких прийменниково-іменникових сполуках: *вони можуть визначатися по календарю або графіку роботи – правильно вони можуть визначатися за календарем або за графіком роботи, згідно ст.9 Конвенції – правильно згідно зі ст.9 Конвенції, за посередництвом яких - правильно через посередництво яких.*

Однією з основних синтаксичних особливостей наукового стилю є прямий порядок слів, який виявляється в позиції підмета перед присудком, узгодженого означення перед означуваним словом, додатка після слова, яке ним керує.

Проте в наукових студентських роботах часто спостерігається порушення синтаксичних норм, що врешті ускладнює розуміння змісту тексту: *На думку окремих авторів, відповідальність виражена в певних обмеженнях для правопорушника особистого та майнового характеру – правильно На думку окремих авторів, відповідальність для правопорушника виражена в певних обмеженнях особистого та майнового характеру; Порушенням трудової дисципліни вважається також поява в нетверезому стані **безпосередньо не лише** на своєму робочому місці, а й ... – правильно Порушенням трудової*

дисципліни вважається також поява в нетверезому стані не лише безпосередньо на своєму робочому місці, а й

Особливу увагу студентів звертаємо на найважливіші засоби вираження логічних зв'язків – «спеціальні функціонально-синтаксичні засоби, що вказують на послідовність розвитку думки (спочатку, насамперед, потім, поперше, по-друге, отже і т.ін.), заперечення (проте, тимчасом, але, тоді як, однак, аж ніяк), причинно-наслідкові відношення (таким чином, тому, завдяки цьому, відповідно до цього, внаслідок цього, крім того, до того ж), перехід від однієї думки до іншої (раніше ніж перейти до..., звернімося до..., розглянемо, зупинимось на..., розглянувши..., перейдемо до...)....»[8, С.39].

Доречно, на нашу думку, також нагадати студентам правила цитування, оскільки невід'ємною частиною наукових досліджень є цитати – дослівні уривки з використаних джерел, за допомогою яких обґрунтовується, підтверджується або доповнюється власна думка.

Необхідно записати словосполучення, які найчастіше використовуються під час цитування: *Автор писав /пише: «...»; Як твердив / твердить...; Згідно з уявленням...; За словами...; На думку...; Як справедливо зазначив / зазначає...; Автор наголошує на...; З точки зору автора і т.д.*

Грамотне оформлення наукового твору багато в чому залежить і від оформлення списку використаних джерел. Бібліографія є сукупністю внутрішньотекстових і позатекстових відомостей про документи, використані в даній роботі. Бібліографічні посилання, списки є обов'язковою складовою довідкового апарату наукового твору. На жаль, понад 90 % студентських наукових робіт містять помилки в оформленні бібліографічних списків, тому детальне ознайомлення студентів з правилами їх оформлення вважаємо вкрай необхідним. Завдання на редагування та укладання бібліографічного списку мають допомогти покращити ситуацію.

Висновки. Отже, систематична робота студентів на практичних заняттях з «Української мови (за професійним спрямуванням)» спрямована на подолання зазначених помилок у наукових текстах, на формування культури наукового

мовлення майбутніх юристів, на досконале оволодіння особливостями наукової мови, яке зумовлюється життєвою потребою спеціаліста.

Література

1. Ротова Н. В. Питання формування компетентностей науково-писемного мовлення у студентів технічних ВНЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/17_PNR_2008/Philologia/34320.doc.htm
2. Дроздова І.П., Розвиток у студентів ВТНЗ навичок писемного мовлення в процесі конспектування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www-center.univer.kharkov.ua/vestnik/1.php?nom=13>
3. Павлова О. Терміни, професіоналізми і номенклатурні знаки (до проблеми класифікації спеціальної лексики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vlp.com.ua/node/1117>
4. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови / Г. С. Онуфрієнко. – К., 2006.- 311 с.
5. Семеног О.М Культура наукової української мови: навч.посіб./ О.М.Семеног. – Суми, 2008 К.: Академія, 2010. – 216 с.
6. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посіб. / І.М.Кочан. - К.: Знання, 2008. - 423 с.,
7. Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня. Методичні поради / Автор-упорядник Л.А.Пономаренко. – К.: Толока, 2010. – 80 с.
8. Семеног О.М Культура наукової української мови: навч.посіб./ О.М.Семеног. – Суми, 2008 К.: Академія, 2010. – 216 с.

e-mail:sshestakova1@ukr.net